

Μ Ε Λ Ε Τ Ε Σ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ 6ης ΕΤΗΣΙΑΣ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗΣ ΤΟΥ ΤΟΜΕΑ
ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

22 - 24 Απριλίου 1985

S T U D I E S
IN GREEK LINGUISTICS

PROCEEDINGS OF THE 6th ANNUAL MEETING OF THE
DEPARTMENT OF LINGUISTICS, FACULTY OF PHILOSOPHY,
ARISTOTELIAN UNIVERSITY OF THESSALONIKI

22 - 24 April 1985

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΑΦΩΝ ΚΥΡΙΑΚΙΔΗ - ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1985

ΠΕΡΙ ΑΝΥΠΑΡΞΙΑΣ ΤΗΣ "ΜΟΡΦΟΦΩΝΟΛΟΓΙΑΣ" *

Χρήστος Κλαίρης

Μιά από τις θεμελιώδεις δυσκολίες της επιστημονικής δραστηριότητας είναι ο προσδιορισμός του αντικειμένου μιας επί μέρους επιστήμης. Πρόκειται για τη διαδικασία ή οποία επιτρέπει σε μια επιστήμη να συγκροτηθεί και να καθορίσει τον ιδιαίτερο χώρο της διαφοροποιούμενη από τις άλλες. Γενικώς, όπως το διειτύπωσε και ο Πλάτων στο Φίληβό του (38b), κάθε θεωρία - και η επιστήμη είναι θεωρία - θεμελιώνεται στη διαφορά. Για να μιλήσουμε θεωρητικά είναι ανάγκη να ξεκινήσουμε από τη διάκριση διαφορών. Για να μπορέσει μια επιστήμη να υπάρξει, πρέπει να κατακτήσει την αυτονομία της σε σχέση με όλες τις άλλες.

Τό ίδιο ισχύει και για τη γλωσσολογία, όπου ο Saussure (*Cours de linguistique générale*, σ.20) με τη διορατικότητα του θεμελιωτού καθορίζει σαν ένα από τους τρεις στόχους της γλωσσολογίας τό να "χαράξει τά όριά της και να αυτοπροσδιοριστεί". Από τότε δύο τάσεις αντιμάχονται: αυτή που δουλεύει για να ενδυναμώσει την αυτονομία της γλωσσολογίας και αυτή που προσπαθεί να θολώσει τά όριά της. Η σύγχυση της γλωσσολογίας με τη φιλολογία, τη γραμματική, την ψυχολογία, την κοινωνιολογία, την φιλοσοφία, τη λογοτεχνική κριτική, την έθνολογία, τά μαθηματικά και άλλες επιστήμες υπήρξε και είναι ή πιο συνηθισμένη συμπεριφορά αυτών που έλκονται από τη θολούρα. Όσον μέ άφορά, όσον μάς άφορά, όσοι δουλεύουμε τη λειτουργική και δομική γλωσσολογία, πιστεύουμε μαζί με το Saussure ότι μια αυτόνομη γλωσσολογία έχει δικαίωμα ύπαρξης.

Η παραμονή χωρίς παραχωρήσεις σ' αυτή την θεωρητική τοποθέτηση, δηλαδή σ' αυτήν που θεμελιώνει την θεωρία στη διαφορά, συνεπάγεται ότι αυτό που ισχύει για τη γλωσσολογία αυτή καθ' έαυτή, ισχύει και έντός της γλωσσολογίας όσον άφορά τά βασικά της κεφάλαια που ή δουλειά των γλωσ-

* Η ανακοίνωση αυτή δημοσιεύεται στά γαλλικά μέ τόν τίτλο "De la morphologie" στό περιοδικό La Linguistique, 21, Paris, PUF, 1985.

σολόγων επέτρεψε να ξεχωρίσουμε. Αυτή η δουλειά στηρίζεται στην ίδια τη φύση του γλωσσικού σημείου που εκδηλώνεται στην ένότητα της σημασίας και του ήχου. Μέσ το σημείο ή σημασία και ο ήχος αλληλοσυνδέονται αναπόσπαστα. Όσο και αν επιμελνουμε σ' αυτή την αλληλοσύνδεση της σημασίας και του ήχου θα είναι λίγο.

Αλληλοσύνδεση δεν σημαίνει ότι το γλωσσικό σημείο είναι ένα κράμα σημασίας και ήχου, μά σημαίνει ότι προκειμένου για μία γλώσσα δεν μπορούμε ποτέ να αντιμετωπίσουμε τη σημασία χωρίς να είναι δεμένη με ήχο και αντίστροφα τον ήχο χωρίς να είναι δεμένος με μία σημασία.

Στη γλωσσολογία μελετάμε πάντοτε τον ήχο ενός γλωσσικού σημείου, ποτέ τον ήχο απομονωμένο από τη σημασία, ποτέ τη σημασία απομονωμένη από τον ήχο. Για την ένότητα σημασίας και ήχου παραπέμπω σχετικά και στον Roman Jakobson, *Essais de linguistique générale*, trad. N. Ruwet, Paris, Minuit, 1969, 260 σ.

Στά πλαίσια μιας τέτοιας προοπτικής που είναι και η δική μου, η γόνιμη δουλειά του André Martinet οδήγησε στον καθορισμό τεσσάρων μεγάλων κεφαλαίων της γλωσσολογίας που διεκδικούν την αυτονομία τους. Πρόκειται για τη φωνολογία, τη μορφολογία, τη σύνταξη και την άξιολογία. Η φωνολογία και η μορφολογία, ή καθεμιά από μία οπτική γωνία τελείως διαφορετική ασχολούνται με το σημάδι του γλωσσικού σημείου. Η σύνταξη έχει ως αντικείμενο την αναγνώριση των μέσων, των τυπικών σημαδιών (marques formelles) τα οποία δηλώνουν τη σχέση των γλωσσικών σημείων μεταξύ τους, και η άξιολογία επιτρέπει τη διάκριση των σημασιολογικών αξιών προκειμένου πάντοτε για τα σημεία μιας συγκεκριμένης γλώσσας. Η ύπαρξη αφ' ετέρου στις γλώσσες συνθέτων γλωσσικών σημείων, τα οποία έχουν συμπεριφορά ανάλογη με αυτή των απλών σημείων οδήγησε στην ανάπτυξη ενός ειδικού κεφαλαίου που είναι γνωστό ως συνθεματική.

Έξυπακούεται ότι η παραπάνω ανάλυση θεωρεί τη γλώσσα σε κατάσταση λειτουργίας και σαν όργανο επικοινωνίας μεταξύ ατόμων που ζουν σε κοινωνία.

κής
ου
τία
να
τό
τό
θεω-
δια-
ει να
αλες.
haus-
ρα-
ρεϊς
και
ται:
ης
ιά
λο-
ημα-
θι-
ο-
τουρ
haus-
ρηης.
τική
α
γλωσ-
ογίας
γλωσ-
τί-
e,

Είναι απόλυτα ουσιαστικό να καταλάβει κανείς ότι κάθε ένα από αυτά τα κεφάλαια έχει δικαίωμα ύπαρξης θεωρητικής γιατί ακριβώς είναι αυτόνομο ως προς τα άλλα, πράγμα που δεν σημαίνει ότι είναι ανεξάρτητο από τα άλλα. Είναι αυτόνομο γιατί το πεδίο του είναι τελείως καθορισμένο· μπορεί να έχει αλληλεξάρτηση με τα άλλα κεφάλαια γιατί σε μία γλώσσα τα πάντα εξαρτώνται από τα πάντα. Ο καθορισμός του ειδικού πεδίου του κάθε κεφαλαίου δεν είναι εύκολη δουλειά. Έξ ου και η τάση για μία σχετική όκηρη ή οποία εκδηλώνεται με τη χρησιμοποίηση υβριδίων όπως μορφολογία, μορφοσύνταξη, συντακτικοσημασιολογία, κοκ. Αυτή η τάση - ή αυτός ο πειρασμός - που προσελκύει ούκ ολίγους και ολίγες γλωσσολόγους συμβάλλει στη δημιουργία της "θολούρας" που η μοντέρνα γλωσσολογία προσπαθεί να ξεδιαλύνει. Είναι μεγάλη η ανάγκη να παραμείνει κανείς μοντέρνος κυρίως όταν πρόκειται για τη μορφολογία, χώρο αυτόνομο της γλωσσολογίας που θα μας απασχολήσει ιδιαίτερα εδώ. Σ' αυτό το πεδίο η διδασκαλία του André Martinet συνάντησε μία σημαντική αντίδραση. Τό βάρος μιας γραμματικής παράδοσης σαφώς προσανατολισμένης προς τη γραφή των κλιτών γλωσσών (*langues flexionnelles*) όπου η μελέτη της μορφολογίας σήμαινε τη μελέτη των μορφικών παραλλαγών της "λέξης" βάραινε και βαραίνει ακόμη τους γλωσσολόγους του είκοστου αιώνα. Η ανάληψη της ευθύνης μιας μοντέρνας γλωσσολογίας απαιτεί την πλήρη απαλλαγή από τη "λέξη" που αναφέρεται αποκλειστικά στη γραφή. Η εγκατάλειψη της "λέξης" για τα μέλη ενός πολιτισμού που δεν έπαυσε να αναστηλώνει είδωλα στους θεούς της γραφής φαίνεται πως είναι πολύ δύσκολη επιχείρηση ακόμη και όταν πρόκειται για γλωσσολόγους.

Ο καθορισμός του χώρου που καλύπτει η μορφολογία προϋποθέτει μία πλήρη αναγνώριση του χώρου που καλύπτει η φωνολογία, ενώ φυσικά εξυπακούεται ότι η φωνολογία όπως και κάθε άλλη γλωσσολογική προσέγγιση θεωρεί τη γλώσσα εν λειτουργία και δεν περιορίζεται στην ανάλυση δρων απομονωμένων από τον γλωσσικό τους περίγυρο. Η αναγνώριση των άσυνεχων διακριτικών μονάδων, οι πραγματώσεις τους (*réalisations*), οι συνδυαστικές τους δυνατότητες, ή συμπεριφορά τους ή συνδεδεμένα με τις καθαρά φωνητικές

συνθήκες εμφάνισής τους (le conditionnement purement phonique de leur comportement), όλα αυτά αποτελούν αντί- κείμενο της φωνολογίας. "Καθορίζω τό φωνολογικό σύστημα μιᾶς γλώσσας σημαίνει ἀναγνωρίζω τά φωνητικά (phoniques) χαρακτηριστικά πού, τά άτομα πού μιλοῦν μιᾶ γλώσσα, εἶ- ναι ἱκανά νά παράγουν, νά διακρίνουν καί νά συνδυάσουν μεταξύ τους γιά νά συνθέσουν τά σημαίνοντα μιᾶς γλώσσας". (André Martinet, De la morphologie, La Linguistique, 1,1 Paris, PUF, 1965, σ. 21).

Εἶναι ἰδιαίτερα σημαντικό νά τονίσουμε ὅτι ὅλες αὐ- τές οἱ φωνητικές (phoniques) δυνατότητες καί ἀδυναμίες στηριζόμενες στή διαφορική τάση τοῦ σημείου, ἀφοῦ ἀναγνω- ρισθοῦν μέ τή φωνολογική ἀνάλυση, ἐπιβάλλονται καί ἰσ- χύουν γιά τό σύνολο τῆς γλώσσας (καί ὄχι γιά ἕνα μέρος τῆς).

Στήν περίπτωση τῆς μορφολογίας ἔχουμε μιᾶ προσέγγι- ση τοῦ σημαίνοντος τελείως διαφορετική. Ὅφειλουμε σ' αυ- τό τόν τομέα νά ἐπωμισθοῦμε, ἐνῶ μελετᾶμε τή γλώσσα συγ- χρονικά, τίς συνέπειες πού ἀπορρέουν ἀπό τό γεγονός ὅτι οἱ γλώσσες εἶναι ζωντανά ἱστορικά προϊόντα. Τό ἀποτέλε- σμα αὐτῆς τῆς πραγματικότητας εἶναι ὅτι ὅλα τά σημεία μιᾶς γλώσσας δέν ἐκδηλώνονται, τό καθένα, μέ μιᾶ καί μό- νη μορφή. Ἡ μορφολογία, ἐπομένως, ἀναλαμβάνει νά μελε- τήσει τίς μορφικές (formelles) καί ὄχι καθοριστικές (non pertinentes) παραλλαγές ἑνός σημείου, οἱ ὁποῖες ἐπιβάλ- λονται στό χρήστη τῆς γλώσσας καί καθορίζονται ἀπό τόν γλωσσικό περίγυρο. Ὁ λόγος ὕπαρξης αὐτῶν τῶν παραλλα- γῶν, σέ μιᾶ συγχρονική μελέτη, δέν εἶναι δυνατόν νά απο- δοθεῖ σέ μιᾶ φωνητική ἐξάρτηση, περίπτωση κατά τήν ὁποία θά ἔπρεπε νά τίς μελετήσουμε στή φωνολογία.

Εἶναι δυνατόν, μερικές συστηματικές καί περιβαλλον- τικές (contextuelles) παραλλαγές οἱ ὁποῖες ἰσχύουν γιά ὀρισμένες γραμματικές τάξεις - ὄχι ὅμως γιά ὅλες - ἢ γιά ἕνα ἄλλο σύνολο μονημάτων, εἶναι δυνατόν, λέγω, νά συμ- βεῖ ὥστε αὐτοῦ τοῦ εἴδους οἱ παραλλαγές νά μποροῦν νά παρουσιασθοῦν σάν ἀποτελέσματα φωνητικῶν ἐξαρτήσεων (contraintes phoniques). Αὐτή ἡ δυνατότητα νά μποροῦν δη- λαδῆ νά παρουσιαστοῦν μορφολογικά φαινόμενα σάν νά ἦταν ἐξαρτημένα ἀπό φωνολογικά φαινόμενα, ὁδήγησε μερικούς νά

κά-
μρη-
πράγ-

οι-
για

δέν
ικη
δύων

λο-
σελ-

τή
α

ρα-

μορ-

ίπα-

τοῦ

ὁ βά-

ης

(les)

μορ

δμη

εὔ

ἀπαλ-

ραφή.

οῦ

γρα-

καί

ία

τελ

ὁ-

γλώσ-

ων

ὡ-

ς

ἡ

ς

υποστηρίζουν τήν ύπαρξη μιᾶς μορφοφωνολογίας. Στήν πραγματικότητα ὅμως αὐτή ἡ συσχέτιση πού γίνεται μεταξύ μορφολογικῶν φαινομένων καί φωνολογικῶν αἰτίων δέν εἶναι παρά μιᾶ ἀπατηλή ἐντύπωση. Ἐάν τά αἷτια τῆς παραλλαγῆς ἦταν καθαρῶς φωνητικά δέν θά ὑπῆρχε λόγος νά μήν ἰσχύουν στό σύνολο τῆς γλώσσας. Ἐάν, ἀντίθετα, ἰσχύουν μόνο γιά ὀρισμένες περιπτώσεις εἶναι ἀκριβῶς γιατί τό φαινόμενο, ἡ παραλλαγή δέν ἐξαρτᾶται διόλου ἀπό φωνητικά αἷτια.

Τό φαινόμενο τῆς φωνηεντικῆς ἁρμονίας στά τουρκικά τῆς Πόλης εἶναι πολύ ἐνδιαφέρον παράδειγμα γιά τήν περίπτωση. Στά τουρκικά τῆς Πόλης, ὅπου ἡ φωνηεντική ἁρμονία δέν εἶναι πιά ἕνα φωνολογικό φαινόμενο, ἐπιβιώνει ὅσον ἀφορᾶ τοὺς ρηματικούς καί ὀνοματικούς διορισμούς (*modalités*) οἱ ὅποιοι ἐπιτίθενται στίς λεξικές βάσεις. Πράγματι ἐνῶ ὁ ὁποιοσδήποτε τουρκόφωνος πολίτης θά πει anne γιά νά φωνάξει τή μητέρα του καί elma γιά νά ὀνοματίσει τό μήλο, χωρίς καμιά δυσκολία νά προφέρει ἕνα μπροστινό φωνῆεν μετά ἀπό ἕνα ὀπίσθιο καί ἀντιστρόφως, στήν περίπτωση τοῦ διορισμοῦ τοῦ πληθυντικοῦ πού ἀποδίδεται μέ τό ἐπίθημα ler/lar θά ἐναλλάξει τά φωνήματα /e/ καί /a/ ἀνάλογα μέ τό τελευταῖο φωνῆεν τῆς βάσης. Θά πει δηλαδή anne-ler "μητέρες" ἀλλά elma-lar "μήλα". Βρισκόμαστε ἔδῳ μπροστά σέ ἕνα χαρακτηριστικό φαινόμενο γιά τοὺς ὑποστηρικτές τῆς μορφοφωνολογίας. Παρ' ὅλα αὐτά ὅμως, παρ' ὅλη δηλαδή τήν ἐντύπωση πού δημιουργεῖται στόν παρατηρητή ὅτι ὑπάρχει φωνολογική ἐξάρτηση εἶναι ἀπολύτως σαφές ὅτι κανένας τουρκόφωνος πολίτης δέν θά δοκιμάσει καμιά δυσκολία γιά νά προφέρει anne-lar ἢ elma-ler, ὅπως καί κανένας γαλλόφωνος δέν ἔχει καμιά δυσκολία γιά νά προφέρει j'alleraï ἀντί τοῦ κανονικοῦ j'iraï προκειμένου γιά τόν μέλλοντα τοῦ ρήματος aller. Ἀντίθετα ὁ τουρκόφωνος πού θά θελήσει νά χρησιμοποιήσει στή γλώσσα του τό γαλλικό δάνειο structure "δομή" θά προφέρει τό παράξενο sytyryktyr γιατί ἐκεῖ οἱ φωνολογικοί νόμοι τῆς γλώσσας του τόν ἐμποδίζουν νά συσσωρεύσει τά σύμφωνα.

Ἐκτός ἀπό τίς παραλλαγές τῆς μορφῆς ἑνός σημείου, ὅπου πρέπει νά ληφθεῖ ὑπόψη καί ἡ συνθεματική, ἡ μορφολογία ἀσχολεῖται κατ' ἐξοχήν μέ ὅλες τίς συνήθειες τίς σχετικές μέ τή μορφή, πού ἀπέκτησε ἡ γλώσσα κατά τή μα-

κεράινη ιστορία της υπό τόν όρο φυσικά νά μήν πρόκειται για συνήθειες οί όποτες είναι καθοριστικές (pertinentes). Έτσι, ή μορφολογία είναι τό κεράλιο στό όποτο θά ανακείουμε, προκειμένου π.χ. για τά Ισπανικά, ότι οί προσωπικοί διορισμοί τοῦ ρήματος πρέπει νά καταλάβουν τήν τελευταία θέση τοῦ ρηματικοῦ συντάγματος (encuentr-O "συναντῶ" encontraro-N "συνάντησαν") ἐνώ στά γαλλικά κατά γενικό κανόνα στή θετική φράση οί προσωπικοί διορισμοί καταλαμβάνουν τήν πρώτη θέση τοῦ ρηματικοῦ συντάγματος.

Ἐπίσης σέ μιὰ γλώσσα τῶν Ἄνδεων ὅπως τά μαπουτσε ἢ στά τούρκικα, ὅπου οί ρηματικοί διορισμοί ἔχουν τή μορφή ἐπιθημάτων πού ἔπονται τῆς βάσεως θά πρέπει νά προσδιορίσουμε στή μορφολογία τή σταθερή θέση πού ὀφείλει νά κατέχει κάθε ἓνα ἀπό αὐτά τά ἐπιθήματα.

Ἀντιμετωπίσαμε ὡς ἐδῶ τά φαινόμενα τῆς παραλλαγῆς μόνον κάτω ἀπό τό πρῶμα τῶν ἐνδογλωσσικῶν ἐξαρτήσεων. Πρός τοῦτο ἀγνοήσαμε πρὸς στιγμήν τήν γλωσσική ἑτερογένεια ἢ ὅποια είναι σύμφυτη* κάθε γλωσσική κοινότητα. Στήν πραγματικότητα οί ἐνδογλωσσικές ἀλληλοεξαρτήσεις καί ἐπιδράσεις διασταυρῶνται μέ ἐξωγλωσσικές. Είναι αὐτονόητο ὅτι, κατά τήν παρουσίαση μιᾶς γλώσσας, ἐπιβάλλεται ἐπαγρύπνηση για νά ἀναγνωριστεῖ κάθε παραλλαγή πού συνδέεται μέ παράγοντες τοπικούς, κοινωνικούς, ἡλικίας, φύλο, κτλ. ἢ μέ μιὰ ἰδιαίτερη περίσταση ἐπικοινωνίας. Ὑπάρχουν πολλές κατευθύνσεις πρὸς τίς ὅποτες ἀσφαλῶς μπορεῖ νά στραφεῖ ἡ ἐρευνά μας καί νά προχωρήσει εἰς βάθος. Ὅπως δὴποτε, ἀφοῦ μεθοδολογικά καθορίσουμε μιὰ γλωσσική κοινότητα, εἶναι ἀπαραίτητο νά διακρίνουμε μέσα στά πλαίσια αὐτῆς τῆς γλωσσικῆς κοινότητας τίς παραλλαγές οί ὅποτες ἐπιβάλλονται σέ ὅλους τοῦς ὁμιλητές τῆς κοινότητος καί σέ κάθε περίπτωση, πρᾶγμα πού ἀποτελεῖ τό ἀντικείμενο τῆς μορφολογίας, καί τίς παραλλαγές οί ὅποτες ἐξαρτῶνται ἀπό διαφορετικές χρήσεις (variétés d'usages).

Παράλληλα μέ τίς ἐξαρτώμενες παραλλαγές ὑπάρχει χώρος σέ κάθε γλώσσα καί για ἐλεύθερες παραλλαγές. Ἡ ἀναγνώριση τους εἶναι ἐξαιρετικά λεπτεπίλεπτη ἐπιχείρηση γιατί πρέπει πρῶτα νά ἐξασφαλιστεῖ ὁ ἐρευνητής ὅτι δέν ἐπεμβαίνει κανείς ἐνδογλωσσικός ἢ ἐξωγλωσσικός παράγοντας για νά καθορίσει συγχρονικά τήν ἐμφάνισή τους.

Τοῦτο συνεπάγεται πολλές μεθοδολογικές δυσκολίες.

Τό πιο συχνό φαινόμενο ἐλεύθερης παραλλαγῆς εἶναι τό φαινόμενο τῆς διακύμανσης τῶν φωνημάτων. Ὁ ὀρισμός πού ἔχω δώσει γιά τό φαινόμενο εἶναι ὁ ἑξῆς: "Ὀνομάζουμε διακύμανση φωνημάτων τή δυνατότητα πού ἔχει ὁ ἴδιος ὀμιλητής, στίς ἴδιες συνθηκες ἐπικοινωνίας νά ἐναλλάξει ἐλεύθερα δύο ἢ περισσότερα ἀπό δύο φωνήματα στήν ἴδια σημασιολογική μονάδα, καί τοῦτο μόνον γιά ὀρισμένες μονάδες τοῦ λεξικοῦ". (Christos Clairis, *Fluctuation des phonèmes, Dilbilim*, IV, Istanbul, 1981, σ.99-110). Ἡ μελέτη τῶν διακυμάνσεων, ἀγνοημένη μέχρι τήν δεκαετία τοῦ 80, φαίνεται ὅτι ἀνοίγει νέες προοπτικές ἐρευνῶν οἱ ὁποῖες θά μπορούσαν νά συμβάλλουν ὥστε νά προσεγγίσουμε ἀκόμη περισσότερο τά προβλήματα τῆς γλωσσικῆς δυναμικῆς.

Τά φαινόμενα ἐλεύθερης παραλλαγῆς δέν πρέπει νά συγχέονται μέ τίς παραλλαγές χρήσεως. Ἀφ' ἑτέρου δέν ἐξαρτῶνται, ἐξ ὀρισμοῦ, οὔτε ἀπό φωνολογικά οὔτε ἀπό μορφολογικά φαινόμενα. Ἐπομένως δέν μποροῦν νά μελετηθοῦν σέ κανένα ἀπό αὐτά τά κεφάλαια. Σύμφωνα μέ τήν προοπτική πού χαράξαμε στίς ἀρχές αὐτῆς τῆς ἀνακοίνωσης καί ἡ ὁποία καταφάσκει τήν αὐτονομία κάθε πεδίου ἔρευνας, σύμφωνα λοιπόν μ' αὐτή τήν προοπτική οἱ ἐλεύθερες παραλλαγές πρέπει νά μελετηθοῦν σ' ἕνα ξεχωριστό κεφάλαιο. Τελιώνω μέ τόν ὀρισμό πού ἔχω νά προτείνω γι' αὐτό τό κεφάλαιο. Τό κεφάλαιο αὐτό λοιπόν μπορεῖ νά ὀριθεῖ ὡς ἡ μελέτη τῶν ἐλεύθερων παραλλαγῶν

1ο) τῶν μονάδων τῆς δεύτερης ἀρθρωσης χωρίς νά ἀλλοιώνεται ἡ ταυτότητα τῶν μονάδων τῆς πρώτης ἀρθρωσης, &

2ο) τοῦ συνδυασμοῦ τῶν μονάδων τῆς πρώτης ἀρθρωσης πού σχηματίζουν ἕνα μήνυμα χωρίς ἡ ταυτότητα τοῦ μηνύματος νά ἀλλοιώνεται.